

telen módosításokkal készült változat illetőleg másolat-kép a 20. század első éveiben a Hidegkut mellett álló máriaremetei templom szentélyének leckeoldalai falára jutott királyi adományozás alapján, ahol az most is függ. Elhelyezésénél fogva tüzetesebb vizsgálatra alkalmatlan úgy, hogy esetleges mesterjegyét nem állapíthattuk meg, csak restaurálásának mesterét és idejét, amely szerint azt Récsy Gy. restaurálta 1906-ban Budapesten.

Forrásaim: Acta Politica et Judiciaria 1772. II. 188. — 1774. 106. — 1774. 154. — 1774. 156. — 1774. 191. — 1774. 205. — 1775. I. 97. — 1775. II. 111. — 1775. II. 144. — 1774. II. 144. továbbá Prothocoll. Senat L. R. C. Albaregalensis a székesfehérvári városi levéltárban.

Schoen Arnold.

A baracskai Jupiter oltárkő és Köveaszó (Keveháza).

IRODALOMTÖRTÉNETÜNKNEK sokat vitatott problémája a hún mondák kérdése. Jelen kis dolgozatunk céljának megfelelően el kell mellőznünk e probléma bővebb fejtegetését és az idevágó gazdag irodalom részletes ismertetését. A megyénk multjával foglalkozó kutatót egyébként is az egész hún história csak két szempontból érdekelheti. Először a ránk maradt feldolgozás szerzőjének, Kézai Simonnak, személye, másodsor a törtélemben található helyi vonatkozások miatt.

Ami Kézai Simon mestert illeti, róla Csánki Dezső megállapította,¹⁾ hogy a Bicske mellett fekvő Kinza pusztáról származott, amely a középkor folyamán mindig »Kéza«, »Kéza föld« (Terra Keza) néven fordul elő és csak később lett belőle Kinza, majd e vidék sváb lakóainak ajkán »Génza«. Feltevéset arra alapítja, hogy a különben szófukar krónikás a stillfriedi csata elbeszélésénél csupán a Rozgonyi-család őseit, a Boszteh vagy Bászteh nemzetség tagjait emeli ki, bár ott más nemzetség tagjainak vitésége is teljes bizonyossággal kimutatható. A vitéségeknek ez a külön kiemelése valamiféle kapcsolatot tételez fel a nemzetség tagjai és krónikásunk között, amit bizonyít az a körülmény, hogy az említett Kéza, amely Kézainak nevet adott, a Boszteh nemzetség birtoka volt.

Kézai Simonnak e vidékről való származásához további és nem kevésbé fontos bizonyítékul szolgálnak a hún törtélemben található helyi vonatkozások. Ismeretes, hogy a hún törtélemben pannóniai

része csaknem kizárólag a mai Fejér megye északkeleti részére lokalizálódott. Ha ugyanis az Óbuda és Fehérvár közti vidékre helyezhető hat helynevet vizsgáljuk, azt látjuk, hogy közülük négy utal Fejér megyének említett vidékére, amelyhez Kézai feltételezett származási helye igen közel esett. Egyrészt ebből magyarázható, hogy Kézai miért helyezte ide krónikájának említett részét. Különben pedig ez a vidék, amely a római népvándorlási kornak számos emlékét őrizte, alkalmas is volt mondaképződésre.

Mert hogyan jön létre egy helyi monda? Úgy, hogy az egyszerű nép az ő naiv képzeletével valamely történelmi emlék, vagy különös természeti tárgy magyarázatára kitalál egy történetet és azt az illető objectumhoz hozzáfűzi.

Kérdés már most, hogy Kézai pannóniai hún történetének négy fejérmegyei helyén (Szászhalom, Tárnokvölgy, Potentiana és Köveaszója) vannak-e, vagy voltak-e olyan tárgyak, amelyek ama bizonyos mondai eseményeknek e helyre való lokalizálását indokoltá tették? Mielőtt e kérdésre válaszolnánk, vizsgáljuk meg külön-külön az egyes helyeket.

Az első Zazholm=Százhalom, a Fehérvár névvel együtt ősrégi magyar földrajzi név, amellyel őseink még délorosz és oláhországi tartózkodásuk idején ismerkedtek meg.²⁾ Előfordul már Anonymusnál is a latinos »Centum montes« formában. A névben lévő »halom« szó azokra a részben ma is létező tumulusokra vonatkozik, amelyek voltaképpen kelta sírok, de amelyeket a középkor Európában mindenütt hún síroknak (Hunengräber) tartott. A következő Potentiana civitas v. Potentia, költött neve az Érd és Batta között fennállott Matrica nevű limes-tábornak, melynek romjait csak nem régen hordták széjjel. Kézai nem ismerte az akkor még valószínűleg jól látható romvárosnak igazi nevét, tehát elkeresztelte Potentianának.

Láthatjuk tehát, hogy Kézainak ezen a helyein valóban megvolt az alap a mondaképződésre. Nehezebb azonban hasonló tárgyat találni ahhoz az eseményhez, amelyet krónikásunk Köveaszóhoz, vagy amint később mondták, Keveházához kapcsolt. Pedig különös érdeklődésünkre számíthat ez a hely azért is, mert a hún história szerint nemcsak a Tárnokvölgyben elesett Köve és a cezőmmauri csatában elesett Wela, Rewa és Caducha vezéreket temették ide, hanem később magát Atillát is. A krónikás felfogása szerint ugyanis Köveaszó lett volna a hún vezérek közös temetője, mint ahogyan a székesfehérvári templom szolgált a magyar királyok temetkezési helyéül. Nem lehet tehát érdektelen annak a pontos megállapítása, hogy hol volt ez a mondai temető, és hogy miféle tárgy szolgált alapul ily nevezetes hagyománynak e pont-hoz való kapcsolására.

Köveaszó néven ma már nem találunk helyet megyénkben.

Hajdani létezését azonban bebizonyította a baracskai születésű Szalay József.³⁾ Az ő megállapításai szerint oklevelekben legelőször 1271-ben fordul elő⁴⁾, de már 1337-ben következőképpen említik: „Keueiazou vagy Zenthyuan“, később pedig csakis Szentiván néven ismeretes. A krónikák és az oklevelek adatainak egybevetése után pedig megállapítható, hogy a mondai Keveháza helye a mai Szentiván puszta Baracskánál. E mellett vonult ugyanis az a régi római út, amelynek maradványai Érdnél és Battánál ma is láthatók.⁵⁾ Ezen a helyen tényleg egy nagyobb római város létezéséről tudunk, amelyet Jasulones néven említenek.

Itt kellett lenni valami olyan római kö emléknek, amely külső formájával és nagyságával lehetővé tette, hogy a képzelet a hún vezérek temetőjét ide tegye. Ezután következnek vizsgálódásunk legfontosabb része, az a kérdés, vajjon mi lehetett ez a római emlék?

Sebestyén Gyula⁶⁾ kőbálványnak sejtji, Bleyer Jakab⁷⁾ pedig úgy vélekedik, hogy „ez a kőbálvány is bizonyára síroszlop volt, a mint ezen a vidéken... számos sírhalom található, melyből faragott köveket, fegyvereket, csontokat, urnákat, hamut nagy mennyiségben ástak ki.“ Nagy Géza⁸⁾ mérföldmutatónak gondolja, legújabbán pedig Eckhardt Sándor véleménye érdemel figyelmet. Nála azt olvassuk, hogy Kézai azért temetteti el a hún vezéreket Köveaszón, mert „ott van a római út és mellette egy különös kő, valami írásos emlékoszlop vagy szobor, ami magához köti a hagyományokat.“ Majd alább: „Mi lehetett ez a kő vagy szobor, nem tudjuk. Abból, hogy a római út (strata) mellett volt, talán arra lehet következtetni, hogy mérföldjelző kő volt. De ez nem is fontos. A lényeges, hogy egy feliratos kő állt ott, amelynek mondatafejlesztő ereje akkora volt, hogy egy roppant nagy hún-római ütközet emlékéül fogadták el.“⁹⁾

Eckhardt véleményét két forrásra alapítja. Az egyik Kézai krónikája, amelyben a kérdéses emlékkőre vonatkozólag a következőket olvashatjuk: „Küve kapitányt pedig amaz út mellett, ahol kőszobor van felállítva, szittyá módon ünnepélyesen eltemették s e terület bizonyos részét róla Küve aszójának [Küve völgyének] hívták.“¹⁰⁾ A második egy idegen szerzetesnek 1308 körül készült keleteurópai leírása, amelyben ezt találjuk: „... és a győzelem emlékére ott (sc. inter Sicambriam¹¹⁾ et Albam Regalem) egy óriási nagy márványkövet emeltek, amelyre felírták az említett győzelmet, s ez a mai napig megmaradt.“¹²⁾

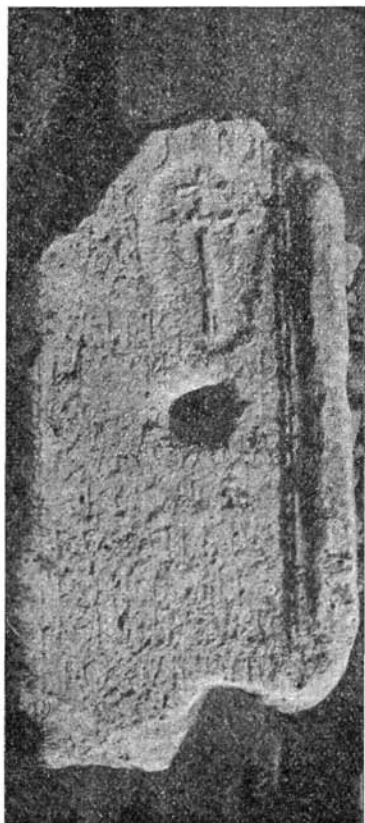
Az idézettek alapján tehát megállapítható, hogy itt valami szokatlan nagyságú római feliratos kő szolgálhatott mondaképző tényező gyanánt. Kérdés már most, hogy Köveaszó-Szentiván területén hol keressük ezt az emléket, Köve vezér és Atila hún fejedelem temetkező helyét? Nagy Géza már 1909-ben ezt helyes

érzéssel az u. n. „Pusztatemplom“ körül vélte megtalálhatni. Ő ugyanis a helyszínen járva, a kérdéses síremlékre vonatkozólag a következőket jegyezte meg: „Részemről, úgy vélem, hogy leginkább számba jöhetne a Kajászó-Szent-Péterre vívő kocsiút mellett, a déli vaspályához nem messze fönnálló Pusztatemplom nevű falmaradvány környéke. Egy Csörgey nevű 80 év felé járó öreg ember tudni véli azt is, hogy itt van elásva a krónikában említett „statua lapidea“, egy igen nagy kő, melyet látott valamikor fiatal korában s olyan nehéz volt, hogy meg sem tudták mozdtítani.“¹³⁾

Sajnos többet említett régészünknel nem találunk, valamint arról sem tudunk, hogy valaki tovább kutatott volna a helyszínen. 1925-ben azonban, amidőn az említett Pusztatemplom utolsó köveit, középkori emlékünknek egyikét is széthordták, egy nagy méreteinél fogva ritka feliratos és domborműves kőoszlop került elő, amely most Baracskán a Hősök-terén hever. A kő dr. Polgár Iván leírása szerint mai állapotában is 170 cm. magas és 83×60 cm. vastag.¹⁴⁾ A különös maradványt az elmúlt nyáron megvizsgálta dr. Alföldi András, a budapesti egyetem professzora is, akinek megállapítása szerint egy Jupiternek szentelt oltárkövel van dolgunk. Ezt bizonyítják a rajta látható O. M. betűk, amelyek a letördezett I. betűvel együtt szokásos rövidítései a lovi Optimo Maximo szavaknak. A kő három oldalát féldomborművek díszítik, amelyek közül az egyik Athenét ábrázolja kezében lándzsával, a másik Bacchust, a harmadik pedig Junot ülő helyzetben és kezében jogarral. A negyedik oldalon feliratos mező van, amelynek betűi közül azonban ma már alig egy-kettő vehető ki. Ezért nehéz lesz a felirat kibetűzése és így annak a megállapítása, hogy ki és mi célra állíttatta. Az emlék érdekességét emeli az a körülmény is, hogy rajta, a feliratos mező egyik sarkán, egy nyilván a középkorban kivésott kereszt látható.

Egybevetve a fentieket, a baracskai Jupiter-követ Köve és a többi hún vezér mondai síremlékének tarthatjuk. Véleményünket a következő tényekre alapítjuk: Hatalmas méretei miatt igen ritka az enemű emlékek sorában, felirat, dombormű van rajta, tehát eredeti felállításában — amikor bizonyára még nagyobb volt és még jobban kiemelkedett — teljesen ráillik az, amit a krónikákból róla eddig is tudunk. Ugyanonnan került elő, ahova a hún história és a helyi hagyomány a kérdéses síremléket helyezte. Ha pedig ez így van, a hely ahonnan a kő előkerült, a hún nagyságoknak, Kövének és vezértársainak, valamint a hatalmas Atillának is mondai temetője. Talán kereszttel is azért jelölték meg őseink az előttük ismeretlen eredetű emléket, mert képzeletük a rokonnak tartott hún nép vezéreinek és a világhírű Atillának sírjával hozta kapcsolatba. Nem lehetetlen továbbá, hogy Köveaszó (Keve-

háza) hajdani temploma is azért épült ide, mert a magyarság kegyelele szentegyházat óhajtott emelni a hún hősök hamvai fölé,

A baracscai oltárkö két lapja felirattal és Junó alakjával. Dr. Alföldi András felv. mint ahogyan Árpád fejedelmi sírjával tette Fejéregyházán. Mind-ezek azonban olyan kérdések, amelyekre feleletet, — ha az egyáltalán lehetséges, — a további kutatásnak kell adnia.

Végül reméljük, hogy a nevezetes kő nem marad sokáig mostani bizonytalan helyén, hanem a legilletékesebb helyre, a székesfehérvári múzeumba kerül.

- 1) CSÁNKI D.: Kéza. SZÁZADOK, XXXVII. (1903.) 885–890.
- 2) MELICH J.: A honfoglaláskori Magyarország. Bp. 1929. 9–10.
- 3) SZALAI J.: Keveháza. ARCH. ÉRTESÍTŐ. XIII. (1879.), 151–154.
- 4) G. FEJÉR: C. D. V./1. 129., 171. l.
- 5) KÉZAY: »prope stratam«, BONFINI: »in celebri via«.

6) SEBESTYÉN GY.: A magyar honfoglalás mondái. I. 423.

7) BLEYER J.: A magyar hun—monda germán elemei. SZÁZADOK. XXXIX. (1905.) 723.

8) NAGY G.: jelentése kajászószentpéteri ásatásáról. (JELENTÉS a M. N. Múzeum 1909. évi állapotáról.) Bp. 1910. 142.

9) ECKHARDT S.: A pannóniai hún történet keletkezése. SZÁZADOK. LXII. (1928), 626—27.

10) »... Cuwemque capitaneum prope stratam, ubi statua est erecta lapidea, more scitico solempniter terre commendarunt, partesque illius territorii Cuwe azoa propter hoc vocauerunt.«

11) Aquincum, amelynek igazi nevééről egyáltalán nem tudott a középkor.

12) »... et in signum victorie perpetuum erexerunt ibi lapidem marmoreum permaximum, vbi est scripta prefata victoria, qui ad huc perseuerat usque in hodiernum diem.« ANONYMI Descriptio Europae Orientalis ed O. GÓRKA. Cracov. 1916. 43. l. Id. SZÁZADOK LXII. (1928.) 610.

13) Id. h. 143. l.

14) SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE. I. 7—9. sz. 13. l.

Juhász József.

A Vörösmarty család multja.

A SZÉKESFEHÉRVÁRI Szemle ezévi 1—2. számában megjelent dolgozatom kapcsán fenti cím alatt napilapi polémia indult meg, majd egy füzet hagyta el a fehérvári sajtót és kopogtatott az iskolák, könyvtárak, kulturális intézmények ajtaján, mely a tudományos bírálatban szokatlan szenvedelmes hangon kétségbevonta a költő leszármazására vonatkozó adataimat.

Nem céлом kitérni a polémia kicsinyeskedő részleteire, csupán a két leglényegesebb állítást akarom az adatok bizonyosságával az olvasóközönség és tudományos világ elé tárni, hogy megítélje, vajjon az adatok felhasználásánál a fontos mérlegelést és alapos vizsgálódást mellőztem-e..

A bíráló kétségbevonta abbéli állításomat, hogy *a költő családí ágának őse nem György, hanem Gergely.*

Alapítja pedig szinte apodiktikus állítását egyesegyedül a fehérmegyei levéltár anyagára, más forrást nem vesz tudomásul.. Adatai közül közli fenti levéltár nemesi anyagának (Nobilitaria) V. csomójában található 1817. évi nemesi bizonyáglevél fogalmazványát, az 1817. évi április 15—17-i közgyűlési jegyzőkönyvnek 433 sz. ügyét és az ennek alapján 1846 december 14-én Bács Bodrog vármegye által Zomborban kiadott nemesi bizonyáglevelet. Mindezek a Tolna vármegye által 1749. évi apr. 29-én Simontornyan kiadott nemesi bizonyáglevél szövegét idézik,